

Cestovní zpráva

Místo: Stage technique international d'archives (STIA), Paříž, Francie

Termín: 29.3.2010 – 11.6.2010

Účel cesty:

Účast na stáži Stage technique international d'archives (STIA) konané v Paříži a organizované francouzskou Direction des Archives de France

Účastník cesty:

Mgr. Mikuláš Čtvrtník, 5. oddělení

Zprávu podává:

Mikuláš Čtvrtník

Datum vyhotovení: 19.7.2010

Podpis ředitelky archivu:

Část všeobecná:

Cesta byla zahájena v 28.3.2010 příletem do Paříže. Ubytování bylo zajištěno francouzskou stranou v Citadines Bastille Marais, 37, boulevard Richard Lenoir, 75011 Paris. Odjezd z Paříže se uskutečnil 11.6.2010.

Část odborná:

Ve dnech 29.3.2010 – 28.5.2010 proběhla jako již každý rok během posledních šedesáti let Stage technique international d'archives (STIA) v Paříži ve Francii.¹⁾ Jedná se pravděpodobně o nejvýznamnější mezinárodní archivní stáž (Francouzi ji zařazují do rámce „formation internationale“), která je určena především pro frankofonní svět, je však dostupná také pro zájemce z dalších zemí.

Stáž byla rozčleněna do několika základních bloků (kompletní program stáže viz příloha č. 1):

1) Accueil des stagiaires - Notions generales: V jeho rámci byli stážisté přivítáni ze strany organizátorů stáže. Následně byl představen francouzský Archives nationales s důrazem na prezentaci CARAN (Centre d'accueil et de recherche) a vyhledávacích pomůcek zde uložených. Stáž pokračovala představením francouzské sítě archivů a legislativního rámce francouzského archivnictví (paní Anne Lejeune a pan Pascal Even). V rámci tohoto bloku se otevřelo také téma francouzského archivního vzdělávání, respektive otázka archivní formace (*formation des archivistes*). Uskutečnila se návštěva École nationale des Chartes a Institut national du Patrimoine, kde se v současné době profesně vzdělávají budoucí „conservateurs du patrimoine“. V rámci téhož bloku se dále hovořilo o roli archiváře v informační společnosti, o vztazích s původci a veřejností v rámci návštěvy v Archives municipales de Boulogne-Billancourt. Dalším z témat byla kulturní a památková politika města Paříž.

2) Cooperation internationale: Jednalo se o modul, který organizoval International Council on Archives (ICA). Úvodní prezentaci ICA provedl David Leitch, generální sekretář ICA. Následovalo několik základních témat, kterým se ICA věnuje. Především to byla normalizace (standardizace), tedy vytváření mezinárodních archivních norem. V jejím rámci byla představena nově vytvářená platforma ICA-AtoM, tedy program na vytváření a ukládání archivních popisů podle mezinárodních archivních standardů (ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF, ISDIAH).

3) Pratiques archivistiques: V rámci tohoto modulu bylo shrnuto několik různých oblastí. Především byla pozornost věnována spisové službě (návštěvy u missions des Archives nationales, osobně jsem vykonal návštěvu u mission des Archives nationales u ministère de la Culture et de la Communication a v Archives de Paris), elektronickému archivnictví, digitalizaci, soukromým archivům. Jeden celý den byl věnován prohlídce Fontainebleau, tedy jednomu ze tří hlavních sídel Archives nationales de France. Stážisté také navštívili Archives diplomatiques v rámci ministère des Affaires étrangères, Service historique de la Défense (archiv ministerstva obrany) a samozřejmě také historické sídlo Archives nationales v Paříži. Pozornost byla také věnována fyzické péči o archiválie, restaurování, zpřístupňování archiválií, správě badatelný, komunikaci s veřejností (návštěva Établissement de communication et de production audiovisuelle de la Défense). Samostatnou kapitolu pak tvořil Atelier action pédagogique et culturelle. Na samotný závěr pak byla zařazena prezentace projektu Pierrefitte, tedy v současné době konstruovaného nového sídla francouzského Archives nationales v Paříži, které by mělo být otevřeno v roce 2013. Archives nationales tak bude disponovat třemi místy: historické sídlo v Paříži, Fontainebleau a nově Pierrefitte. V historickém sídle zůstanou veškeré dokumenty do roku 1790, ve Fontainebleau a Pierrefitte budou umístěny dokumenty mladší roku 1790 a to podle klíče jednotlivých resortů. Většina ministerstev však bude nově umístěna do Pierrefitte.

4) V rámci STIA se stážisté účastnili 8th European Conference on Digital Archiving konané v Ženevě.

5) Jeden týden byl věnován na travaux individuels-travaux pratiques, v rámci něž si každý stážista zvolil buď vlastní individuální studijní záměr či praxi na vybrané instituci.

V průběhu celé stáže pak probíhaly práce ve skupinách. Stážisté se rozdělili do tematických skupin (archivní zpracování, zpřístupňování, digitalizace apod.) a v jejich rámci pojednávali zvolené téma a zpracovávali závěrečnou zprávu, která je vyvěšena na intranetu francouzského ministerstva kultury a komunikací.

Čím by se mohla archivní stáž STIA v roce 2010 na první pohled odlišovat od předchozích ročníků, může být fakt, že se velmi pravděpodobně jedná o poslední rok, ve kterém se STIA uskutečňuje ve své současné podobě. V čem bude spočívat rozdíl?

Stáž STIA prodělala ve svém šedesátiletém vývoji několik změn a vyvíjet se bude zřejmě i nadále. V padesátých letech začínala v podstatě jako stáž, která plnila dva základní cíle. Jednak poskytovala archivní praxi pro absolventy proslulé École nationale des Chartes. Ti totiž během svého studia na tomto doposud nejslavnějším francouzském ústavu pro vzdělávání budoucích archivářů byli formováni především v pomocných vědách historických a jejich studium nebylo orientováno na vlastní archivnictví a archivní praxi. Proto jim stáž STIA měla doplnit tuto chybějící formaci. Druhým cílem bylo poskytnout základní archivní vzdělání archivářům z (bývalých) francouzských kolonií. Stáž byla podstatně delší než dnes. Trvala přibližně půl roku. V průběhu času došlo ke zkracování doby trvání stáže až na výsledné dva měsíce v posledních letech. Omezení délky stáže na jeden měsíc bude také jednou ze změn, která nastane v příštím roce (mimo jiné z důvodu redukce financí pro STIA). V průběhu desetiletí se měnily také cíle a cílové skupiny stáže. „Chartisti“ se stáže již delší dobu neúčastní. Dnes jim archivní praxi neposkytuje STIA, nýbrž *Institut national du patrimoine* (INP). Institut představuje jakousi pokračující formaci (nejen) pro archiváře.³⁾ Dnes je fakticky vyhrazen pro „chartisty“ a je stejně jako École nationale des Chartes výběrovým ústavem, jehož absolventi jsou si toho dobře vědomi. Absolventi INP se pak stávají tzv. „conservateurs du patrimoine“. Tento status má ve Francii velké renomé a je prozatím zároveň nezbytnou podmínkou pro vyšší kariéerní růst archiváře. Druhá skupina účastníků stáže STIA však zůstala nezměněna. Jde především o archiváře z bývalých francouzských kolonií, respektive z frankofonních zemí, kteří se účastní stáže. Kromě nich tvoří malý podíl účastníků stáže archiváři ze zemí, kde se nehovoří či nehovořilo francouzštinou jakožto běžným jazykem.

Stáž STIA si uchovala až do dnešních dnů ambici být archivní formací, která by pokryla veškeré činnosti, jež jsou obvykle řazeny do rámce archivnictví. Podle základních archivních činností je také strukturována samotná stáž (předarchivní péče, respektive spisová služba, archivní zpracování, popis, zpřístupňování, mezinárodní spolupráce, elektronické dokumenty a digitalizace). V udržení této ambice obsáhnout celek archivnictví, zprostředkovat jej stážistům ze zemí s odlišně rozvinutým archivnictvím a zároveň při zkracování trvání stáže se však skrývá zřejmě její nejslabší místo. Je velmi obtížné věnovat se takovým celkům jako je archivní zpracování, spisová služba apod. v několika dnech tak, aby se nejednalo pouze o letmý přehled sledované problematiky. Podle osobních rozhovorů s Jean-Pierre Defrancem, který je odpovědný za *formation internationale* nově nejen pro archivy nýbrž pro celek francouzského „patrimoine“, by proměněná STIA měla tento nedostatek reflektovat. Poslední dopis, který rozeslala 12.5.2010 archivním kolegům v zahraničí tentokrát již ne *Direction des Archives de France* nýbrž *Direction générale des patrimoines* (což bude vysvětleno vzápětí), však nedává příliš zřetelnou odpověď na otázku, jakým směrem by se mělo napříště vydat věcné přeorientování stáže. Skutečně se STIA zřekne ctižádosti obsáhnout archivnictví kompletně a zaměří se na jednu či několik málo vybraných, více vymezených oblastí

archivnictví nebo k radikálnější proměně koncepce nedojde a bude tím stáží hrozit povrchnost?

Ve zmíněném dopise můžeme číst, že se stáž v příštím roce 2011 bude koncentrovat na problémy současného archivnictví ve Francii a v zahraničí a že bude upřednostňovat diskuze týkající se zkušeností a praktik stážistů přicházejících z různých zemí s rozličnými archivními tradicemi apod.⁴⁾ Můžeme tedy zaznamenat jisté věcné ohraničení budoucí stáže, přesto zůstává otázka: co si máme představit pod souslovím „problémy současného archivnictví“ a jak se s tím vypořádá samotná stáž STIA, respektive její organizátoři? Jedná se stále ještě o dosti vágní vyjádření, které nechává více otázek otevřených než zodpovězených.

Kritický postřeh, zmíněný výše, však nemění nic na faktu, že stáž STIA představuje pro z francouzského hlediska zahraniční archiváře jedinečnou možnost nabytí relativně ucelený a široký rozhled po francouzském archivnictví, ať se jedná o vlastní archivy či o archivní vzdělávání, legislativu, komunikaci s veřejností, ale také o spřízněné instituce jako například muzea či galerie. Tomu velmi napomáhají také četné návštěvy archivů (od Archives nationales až po komunální archivy) i jiných institucí, či přednášky odborníků, kteří se na vyšší či nižší úrovni ve francouzské státní správě zabývají, můžeme říci, národním kulturním dědictvím (ve Francii je stále častější užívání pojmu *patrimoine*). Tento význam měla STIA vždy a zůstane zřejmě jedním z hlavních přínosů pro „zahraničního“ archiváře.

Výše bylo naznačeno, že v záhlaví dopisu z 12.5.2010, který archivům v zahraničí zaslala obvykle *Direction des Archives de France*, figurovala tentokrát *Direction générale des patrimoines*. Signatářem dopisu také již není paní Martine de Boisdeffre titulovaná jako *directrice des Archives de France*, nýbrž objevuje se jméno Hervé Lemoine, *directeur chargé des Archives de France*. Všechny tyto změny zrcadlí důležitou systémovou změnu, kterou v roce 2010 prošlo vedení francouzských archivů v souvislosti s transformací tamního Ministerstva kultury a komunikace.

Do roku 2010 měly archivy, muzea, architektura, archeologické památky, média apod. na francouzském *ministère de la Culture et de la Communication* každý svůj vlastní odbor („*Direction*“). Poslední ředitelkou *Direction des Archives de France* pak byla Martine de Boisdeffre. Dne 13.1.2010 však vstoupila v platnost nová organizační struktura ministerstva, která měla zefektivnit jeho chod, zmenšit náklady na administrativu a která snížila počet odborů na čtyři jakési „superodborníky“, z nichž každý v sobě sdružil vždy několik odborů dřívějších. Tyto nové odbory již nejsou nazývány pouze „*direction*“, nýbrž obdržely pojmenování „*direction générale*“. Jsou jimi *Secrétariat général*, *Direction générale des patrimoines*, *Direction générale de la création artistique* a *Direction générale des médias et des industries culturelles*.⁵⁾ V těchto proměnách názvů odborů se ukazuje také vývoj role pojmu *patrimoine* ve Francii. Zatímco v předchozí organizační struktuře se toto slovo objevilo v rámci jednoho z odborů, zabývajících se *patrimoine* (*Direction de l'architecture et du patrimoine*), nyní je *patrimoine* vtěleno do názvu „generálního odboru“, který v sobě již sdružuje velkou část národní kulturní produkce.

Do *Direction générale des patrimoines* jsou také nově zařazeny archivy. Ředitel tohoto odboru Philippe Bélaival je tak v podstatě (nevezmeme-li v potaz samotného ministra) nejvyšším „představeným“ francouzských archivů. Uvedený odbor nezahrnuje ovšem jen archivy. Vlastní úřad, který má na starosti francouzské archivy a který odpovídá našemu odboru archivní správy a spisové služby, je *Service interministériel des Archives de France* (SIAF). Je jedním z úřadů v rámci *Direction générale des patrimoines* a je nástupcem dřívější *Direction des Archives de France*. Lze tedy říci, že po reformě francouzského *ministère de la Culture et de la Communication* archivnictví svým způsobem na hierarchické úrovni ministerstva „pokleslo“. Již nemá vlastní odbor, nýbrž je v přímé kompetenci pouhého „*service*“. Obvykle pak ve Francii vedoucí „*service*“ nemá ani statut ředitele („*directeur*“).

Zde se však podařilo vyjednat pro SIAF výjimku a jeho představený, Hervé Lemoine, obdržel statut ředitele. Právě jeho podpis jako prvního představeného francouzských archivů můžeme nalézt na konci dopisu z 12.5.2010. Jelikož je pak SIAF pouhým „service“, v hlavičce téhož dopisu se pak neobjevuje *Service interministériel des Archives de France*, nýbrž *Direction générale des patrimoines*.

Jelikož na tomto místě není prostor pro důkladnou analýzu konkrétních témat, která byla projednávána během stáže, uvedl bych pro inspiraci pouze několik vybraných motivů, které mně připadají jako aktuální a důležité v současných debatách mezi francouzskými archiváři.

Ve Francii se začíná klást stále větší důraz na tzv. „valorisation“, popřípadě „valorisation des archives“. Tomuto pojmu zhruba odpovídá český výraz využívání archiválií, ovšem francouzská *valorisation* má mnohem širší záběr také v souvislosti s tím, že na tomto poli je francouzské archivnictví rozvinutější. Do rámce *valorisation* se zahrnují vedle tradičního zpřístupňování archiválií, archivních výstav apod. také například akce pro děti, nejrůznější „ateliéry“, pořádané v rámci archivů pro širokou veřejnost apod. Na toto „zhodnocení“, využití obsahu archivů se také začíná klást důraz ze strany ministerského vedení a to neplatí pouze pro archivy nýbrž stejnou měrou také pro další instituce, muzea, galerie apod. Na všechny tyto instituce je vyvíjen tlak, aby zvyšovaly návštěvnost, aby vymýšlely nové způsoby, jakým lze kulturní dědictví prezentovat veřejnosti. Jedním z příkladů pak může být „service éducatif“ francouzského *Archives nationales*, který připravuje různé akce pro děti, kde archiváři s dětmi vytvářejí pečeti, vykreslují iniciály na středověký způsob apod.

Čím dále tím větší prostor je věnován otázkám (mezinárodní) archivní standardizace. Tato tendence se však projevuje také v českých zemích. Důležité místo ve francouzském archivnictví zabírá Conseil International des Archives (International Council on Archives, ICA)⁶⁾, což se projevilo také na samotné stáži, kde více než týden jejího trvání byl organizován právě představiteli ICA. Na stáži hovořily vedle generálního sekretáře ICA Davida Leitcha především jeho zástupkyně Christine Martinez a Claire Sibille-de Grimoüard, jež se v rámci ICA zabývá právě mimo jiné také mezinárodními archivními normami pro archivní popis. Především ze strany ICA, ovšem nejen odtud, je zřetelná snaha vytvořit mezinárodně platná pravidla a neméně silná tendence přesvědčit ostatní, v případě stáže STIA zejména frankofonní svět o potřebě tato pravidla implementovat a prakticky naplňovat. V tomto ohledu existuje jisté napětí mezi ICA a Jean-Pierre Defrancem, vedoucím bývalého *Bureau des métiers et de la formation*, dnes vedoucím *Département de la formation scientifique et technique* v rámci nově vytvořené SIAF, a odpovědným za mezinárodní stáže STIA. Obě organizace totiž spojuje téma mezinárodní spolupráce, liší se však v představě o jejím základním směřování v rámci stáží jako je například právě STIA.

Samozřejmě dalším velkým tématem francouzského archivnictví je otázka digitalizace archiválií a vůbec otázka elektronických dokumentů. V českých zemích je i tato oblast, jak známo, velmi diskutována a to ještě s větším důrazem než ve Francii, jelikož tam zatím neexistuje takový legislativní tlak na vytváření dokumentů v elektronické podobě, jako je tomu v České republice. I tato tendence vzrůstající důležitosti digitalizace a elektronických dokumentů se projevila na stáži STIA, v jejímž rámci se letos stážisté účastnili 8. evropské konference o digitálním archivnictví v Ženevě (8th European Conference on Digital Archiving, 28. – 30.4.2010).

Nejen ve francouzském archivnictví se začíná rozvíjet oblast, kterou bychom mohli nazvat jako *participativní archivnictví*. Takové pojmenování by odkazovalo na analogickou situaci v rámci „participativního webu“, o kterém se již několik let hovoří. Ve francouzských archivech se postupně stále více otevírá prostor pro samotné uživatele, aby se sami podíleli na „archivních pracích“. Archivy tímto přenechávají část své práce, kterou v dohledném časovém horizontu nejsou s to zvládnout, svým uživatelům. Lze tak říci, že role uživatele se

tímto začíná radikálně měnit. Uživatel již není pouze pasivním konzumentem, nýbrž stává se aktivním tvůrcem. Jde především o oblast rejstříkování (osobní jména v matrikách apod.).⁷⁾ Ovšem existují i další domény, ve kterých se začíná uplatňovat *participativní archivnictví*. V tomto ohledu je velmi progresivní Archives départementales des Yvelines et de l'ancienne Seine et Oise. Nabízí svým uživatelům možnost anotovat digitalizované texty, pro což používá termín „annotation collective“.⁸⁾ Archivář pak plní kontrolní funkci, zda anotace odpovídá anotovanému textu. Do rámce *participativního archivnictví* lze však také zařadit například prohlídky v archivu, které nevykonává archivář, nýbrž pro svoji školní třídu ji zorganizuje jeden ze žáků. *Participativní archivnictví* nejen umožňuje větší angažovanost uživatelů na práci archivů, nýbrž má také za cíl zpřístupňovat a vytěžit co možná nejvíce a co možná nejdříve obsah (digitalizovaných) archiválií.

Jako shrnutí nezbyvá než zopakovat, že stáž STIA představuje i pro českého archiváře výbornou příležitost seznámit se s rozvinutým francouzským archivnictvím, s novými tendencemi v archivnictví vůbec a s otázkami, které hýbou mezinárodní archivní komunitou dnes. Doufejme jen, že stáže STIA budou pokračovat i v dalších letech a že časové redukce trvání stáže nebudou již dále pokračovat.

1) Oficiální stránky STIA dostupné na webu <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/action-internationale/formations/>.

2) Romana Němcová, *Mezinárodní archivní stáž 2008*. In: AČ, 59, 2009, s. 73-80.

3) K archivnímu vzdělávání ve Francii z českých autorů srv. například nedávno Romana Němcová, *Jak se stát archivářem ve Francii. Studium na École des chartes*. In: Zpravodaj pobočky ČIS, č. 51, 2009, s. 141-144.

4) Stáž STIA „*propose aux participants la présentation de problématiques archivistiques contemporaines, en France et à l'étranger et favorise les débats autour des expériences et pratiques des différents stagiaires.*“

5) Srv. webové stránky francouzského Ministerstva kultury a komunikace <http://www.culture.gouv.fr/mcc/Actualites/A-la-une/Nouvelle-organisation-du-Ministere>.

6) Oficiální webové stránky ICA <http://www.ica.org/>.

7) Například Archives départementales de l'Hérault srv. <http://archives.herault.fr/>. Stručný návod, jak se zde podílet na indexaci, srv. následující odkaz http://archives.herault.fr/data/info/aide_archives_en_ligne.pdf.

8) „*Lorsqu'un lecteur (en salle ou à distance sur Internet) accède au document qu'il souhaite grâce aux annotations produites automatiquement par le système de reconnaissance de l'écriture manuscrite, il peut ensuite, s'il le souhaite, compléter ces annotations automatiques par des annotations manuelles, dites collectives. Ces annotations sont gérées sur une plateforme et permettent donc un travail en réseau. Chaque lecteur peut ainsi enrichir les annotations automatiques par les informations qu'il trouve pertinentes au fur et à mesure de ses consultations; ces nouvelles annotations permettent à d'autres lecteurs de sélectionner automatiquement les documents les plus en adéquation avec leurs recherches. Par exemple, sur les registres de recensement militaire du XIXe siècle, les informations concernant la case „état civil“ ne sont pas annotées automatiquement par le système, mais celui-ci offre la possibilité au lecteur de les annoter lui-même. Ce travail rend les documents de plus en plus accessibles, au fur et à mesure des annotations produites.*“ Srv.

<http://www.yvelines.fr/actu2004/archives/3documents.htm>. Archives départementales des Yvelines vyvinul platformu „Le Kyosque“, v jejímž rámci lze jednak prohlížet digitalizované dokumenty a vyhledávat podle již existujících anotací, jednak v jejím rámci je umožněno uživatelům vytvářet anotace nové. O platformě „Le Kyosque“ srv. <http://www.yvelines.fr/archives/aide/pac/LeKyosque/index.html>. K vytváření anotací srv. http://www.yvelines.fr/archives/aide/pac/LeKyosque/ar01s06.html#sect:add_acte.